

هەریمی کوردستان له بهردهم قهیرانی که له که بوونی قهرزهکاندا

01-06-2020

نووسه رهکان

ناوهندی لیکۆلینهوهی رووداو

کورتە : ئایا حکومهتی هەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار قهرزداره؟ وهلامی ئەم پرسیاره که دواي وتاره کهی سهروکوهزیران، مهسرور بارزانی له رۆژی 22 مانگی 5ی ئەمسال، مشتومپی زۆری دروستکرد، به سادهیی " بهائی" یه. حکومهتی هەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار قهرزداره و ئەو بره زۆرهش بو بهرزبوونهوهی کورتهیپانهکانی بودجهی هەریمی کوردستان دهگهڕیتهوه که له دواي برینی پشکی بودجهی هەریم له لایه ن بهغدا و دابهزینی نرخی نهوت له سالی 2014 وه روویدا.

ئایا حکومەتی ھەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار قەرزدارە؟ وەلامی ئەم پرسیارە کە دوای وتارەکی سەرۆکوەزیران، مەسرور بارزانی لە رۆژی 22 مانگی 5 ئەمسال، مشتومڕی زۆری دروستکرد، بە سادەیی " بەلێ" یە. حکومەتی ھەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار قەرزدارە و ئەو پرە زۆرەش بۆ بەرزبوونەوێ کورتھێنانەکانی بودجە ھەریمی کوردستان دەگەرێتەو کە لە دوای برینی پشکی بودجە ھەریم لەلایەن بەغدا و دابەزینی نرخ نەوت لە سالی 2014 وە روویدا.

ھەرچەندە لە دوای 2014، ھەریمی کوردستان پرۆژە یاسای بودجە ھەریمی نەبوو بەدروستی دەستنیشان نەکراوە کە کورتھێنانەکانی بودجە لەو سالانەدا چەندبوو، بەلام ئەو قەرزە زۆرە، کۆی ئەو جیاوازییە کە لە داھاتەکانی حکومەت و خەرجییەکان یان پابەندییە داراییەکانی دروستبوو.

بەپێی نەخشەرێگە چاکسازی ھەریمی کوردستان کە لەلایەن بانکی جیھانی و وەزارەتی پلاندانانی ھەریمی کوردستان لە سالی 2016 بڵاوکراوە، لە سالی 2012 و 2013 قەرزەکانی حکومەتی ھەریمی کوردستان نزیکەی 1 ملیار دۆلار و 2 ملیار دۆلار بوو، کەچی قەرزەکان لە 2014دا لەبەر ئەو ھۆکارانەی کە ئامازەمان پیکرد لە ناکاوە بەرزبوونەوێ بۆ سەرۆکی 9 ملیار دۆلار و لە سالی 2015 شدا زیاتر بۆ 17 ملیار دۆلار بەرزبوونەوێ، ئیستاش بەپێی سەرۆکوەزیرانی ھەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار.

قەرزەکانی سەر شانی حکومەت کە بە قەرزێ گشتیش پێناسە دەکرین، بریتین لە قەرز یان پابەندییە داراییە نیوخۆییەکان لەگەڵ قەرزە دەرەکییەکان، کە کەلەبەوونی ھەردوو جۆرە کە مەترسی جددی لەسەر گەشە ئابووری ھەریمی کوردستان دروستدەکات.

قەرزە دەرەکییەکان کە لە کەیسە حکومەتی ھەریمی کوردستان کەمترە لە قەرزە نیوخۆییەکان، سوودی دەرواھتە سەر و پابەندیبوونیکی دارایی دەرەکییە کە حکومەت لەسەرپەتی بیدائەو، ئەوھش مەترسی دروستدەکات، چونکە حکومەت ناچار دەبێت بەشێکی بەرچاوە لەو داھاتانەی کە پێویستە بۆ خەزمەتگوزارییە گشتییەکان خەرجی بکات، بەناچاری دەبێت بۆ دانەوێ ئەو قەرزانە تەرخانی بکات. مەترسی دیکە قەرزە دەرەکییەکان ئەوھە کە ئەو سامانە کە وڵات ھەبەتی و پێویستە لەنیوخۆ بۆ پێشخستنی ئابووری تەرخان بکەیت، بەناچاری بۆ دانەوێ قەرزەکان ھەناردە دەرەو دەکریت و خودی ئەو وڵاتە کەمتر کەلکی لێوھەردەگرت.

قەرز و پابەندیبوونە نیوخۆییەکانیش گەورەترین مەترسییە کە ئەوھە کە پارە و سەرمایە لە دەستی کەرتی تاییبەت دەرەھەینیت و دەیگوازیئەو بۆ کەرتی گشتی و بەم چەشنەش سەرمایە کەرتی تاییبەت ناھێلێت. ئەوھش دەبێتە ھۆکار بۆ کەمبوونەوێ و بەرھەینانی نیوخۆیی و ئیفلیجکردنی کەرتی تاییبەت کە بنەمای ئابوورییەکی تەندروستە.

ئەوھە کە نیگەرانی دروستکردووە، ئاگادارنەکردنەوێ رای گشتی ھەریمی کوردستان لە مەترسی کەلەبەوونی ئەم قەرزانە لە سالانی رابردوودا تا ئەوکاتە ھەفتە رابردوو سەرۆکوەزیرانی ھەریمی کوردستان نیگەرانی خۆی لەو بارەھەو دەپرێ.

لەوھش خرابتر ئەوھە لە چەند سالی رابردوودا و لە دوای کەلەبوونی ئەم قەرزانە حکومەتی ھەریمی کوردستان و پەرلەمانی کوردستان نەیانتوانیوە ئەم بابەتە گرنگە توتووی بکەن و میکانیزمیک بۆ ریکخستنەوێ بدۆزنەو. ھەرۆک ئاشکرایە ئەم کارە بەبە ئامادەکردنی بودجە سالانە ھەریمی کوردستان ناکرێت. مەترسییە کە ئەوھە کە لەبەر دارمانی ئەم جارە نرخ نەوت، قەبارە قەرزەکانی حکومەت بەخێرای بەرەو بەرزبوونەوێ زیاتر دەرواھت. ئەگەر نرخەکانی نەوت تەنانت لەم سالدا لە ئاستی 35 دۆلار بھێننەو، ئەوا حکومەتی ھەریمی کوردستان لانیگەم مانگانە نیو ملیار دۆلار کورتدەھێنیت و لەبەر ئەوھش لە 2020دا لە باشترین حالەتدا 6 ملیار دۆلاری دیکە بە قەرزەکانی زیاد دەبێت. ئەمە جگە لەوھە حکومەتی ھەریمی کوردستان ئەمجارە بۆاردەکانی ئاسان نین بۆ دۆزینەوێ سەرچاوی دارایی یان میکانیزمیک نوێ بۆ جیبەجیکردنی پابەندیبوونە داراییەکانی.

بەپێی لیکۆئیلنەوھەکانی بانکی جیھانی ھەرکات قەرزێ گشتی وڵاتیکی زیاتر بێت لە 77.7 ٪ی کۆی بەرھەمی ناوخۆ (GDP) ی ئەو وڵاتە، ئەوا قەبارە قەرزەکان بە مەترسیدار دەستنیشان دەکریت و لەو ریزەبە زیاتر، لەگەڵ زیادبوونی 1.7 ٪ی قەرزە گشتییەکان، گەشە ئابووری ئەو وڵاتە بەرێژە 1.7 ٪ی پاشەکشە دەکات. بۆ نمونە لە لوبنان ریزە قەرزێ گشتی گەیشتووھە 160.7 ٪ی کۆی بەرھەمی ناوخۆ و قەیرانی کەلەبەوونی قەرزەکان، ئابووری ئەو وڵاتە رووبەرووی مەترسی جددی کردووەتەو.

كۆي بهرهمى ئىوخۇي ھەرىمى كوردستان لە دواي 2016 وه، لەلايەن حكومەتى ھەرىمى كوردستان وهىچ ناوھەندىكى ئىودەولەتى خەملىاندنى بۇ نەكراوه، بەلام ئەگەر داتاكانى 2015 لەبەرچاوبگىرىن كە كۆي بهرهمى ئىوخۇي ھەرىمى كوردستان لە ئىوان 25 تاوهكو 27 مليار دۆلار دەستنىشانكراوه، ئەوا قەرزەكانى حكومەتى ھەرىمى كوردستان 100%ى كۆي بهرهمى ناوخۇي تىپەراندووھە كە بەھەرشىوازىك لىي بىروانىن، ئاستىكى مەترسىدارە.

ئەم مەترسىيە لە كاتىكدايە كە نەخشەرىگاي چاكسازى كە مەبەست لىي ھەمەپەنگ كىردنى ئابوورى و دووركەوتنەوه بوو لە داھاتى نەوت، پەراويزخراوهو لە ئاستىكى نىشتمانىدا گىرىنى پىنادىرت و دامودەزگاكانى حكومەت و پەرلەمانى كوردستانىش ئەوھەندە بايەخ بە بابەتى دىكە دەھەن، ئەوھەندە خەمى چاككىردنى بىنەماي ئابوورى و دارايى ھەرىمى كوردستان ناخۇن. بە واتايەكى دىكە دامودەزگاكانى ھەرىمى كوردستان بە رىگەيەك دەپۇن كە زۇر پەرت و ناواقەيە.

لە 15 سالى رابىردوودا تاوهكو سالى 2014 پارەيەكى زۇرى لە بەغداوه بۇ ھەرىمى كوردستان دەھات، حكومەت خەلكى زۇرى دامەزراندوه و با واى دابىنىن كە لەو رىگەيەوه ئەو پارەيە بەسەرخەلكدا دابەشكردووھە و ئىانى ھاونىشتمانىانى خۇش كىردووھە. ھەروھە لەو ماوهيەدا بە دەستى كراوه يارمەتى دارايى و قەرز و ئاسانكارىشى بۇ كۆمپانىكان و وھەبەئەھەران كىردووھە. بەلام لەبەر ئەوھى كۆلتورى پاشەكەوت لە ھەرىمى كوردستان لاوازه، ئەو پارەيە لەلايەن ھاونىشتمانىان و بەكارھەنەرانەوه لە بازارەكاندا خەرجكراوهو چووھتە گىرفانى و ئاتانى دراوسى. حكومەتى ھەرىمى كوردستان مانگانە 700 مليۇن دۆلار بەسەر مووچەخۇرانددا دابەشكەت و ئەوانىش زىاتر لە 500 مليۇن دۆلارى ئەو پارەيە لەرىگە بەكارھەنەنى كالا و خوراك و بەرھەم و خزمەتگوزارى بىانى دەخە گىرفانى و ئاتانى دراوسى. بەرھەوامى ئەم ئاراستەبە ھىچ لۆزىكى تىدا نىھ و دەبوايە حكومەت و پەرلەمانى كوردستان زووتر خەمىان بخواردابەوه چاكسازىيەكانىش ئىستا جىبەجىكرابايەن و بەرھەمىان ھەبووايە.

لە 27 مليار دۆلار قەرزەكەى حكومەتى ھەرىمى كوردستان نىكەى 4 مليار دۆلارى، واتا 15%ى قەرزى دەرەكەيە و 85%ى قەرزى ئىوخۇيىن، ئەمەش چانسىك دەھاتە بەرپىسانى حكومەت بۇ ئەوھى ئاسانتر لەگەل ئەو قەرزانە مامەلەكەن. قەرزى بىانىش كە قەرزى كۆمپانى نەوتىيەكانە، دەكرىت وەك سالىنى رابىردوو لە پىناو پىدانى نەوت لە داھاتوودا رىكبىخىرتەوه.

تاقە رىگەى سووكىردنى قەرزەكان لەلايەن حكومەتەكانەوه يان ئەوھە باج لەسەر ھاوولتايان و كۆمپانىكان بەرزىكرىتەوه يان خەرجىيەكانى حكومەت كەمبىكرىتەوه. لە كاتى قەيرانى دارايى پىشوو ھەرىمى كوردستان لە دواي 2014، ھەردوو لەم سىياسەتە پەپەرەوكران، ھەرچەندە پىشى كەمكىردنەوهى خەرجىيەكان زۇر زىاتر بوو. لەگەل ئەوھى حكومەتى ھەرىمى كوردستان جىددىتر لە جارن سەرقالبوو بە كۆكىردنەوهى باج و ھەروھە سەپاندنى باج يان تەعريفەى گومرىكى، ھاوكات ھەنگاوىكى زۇر توندى بە ئاراستەى كەمكىردنەويە خەرجىيەكان نا، كە ئەوھەيش پاشەكەوتكىردنى مووچەبوو. بە وتەى قوباد تالەبانى جىگرى سەرۇكۆھەزىرانى ھەرىمى كوردستان، خەرجىيەكانى حكومەتايان لە 700 مليۇن دۆلارەوه بۇ مووچە بۇ 450 مليۇن دۆلار كەمكىردەوه.

پىناچىت ئەمجارە ھاونىشتمانىان و مووچەخۇران تاقەتى ئەوھە يان بىت كە نىومووچە وەرىگىرنەوه، كەواتا باشترە حكومەت دووبارە دەست بە گۆرپنى بىنەپەتى سىستەمى مووچەو خانەنشىنى بكاتەوه بە چەشنىك كە دادوھەرانەتر بىت و بۇ خەلكى كەمداهات و چىنى مامناوھەند قابىلى قىبوول بىت. بۇاردەى بەرزكىردنەوهى جۆرەكانى باج، لە ئىوېشىاند باجى سەر مووچە و باجى سەر كرىن و باجى سەر داھاتى كۆمپانىكان و چەندىن جۆرە باجى دىكە كە لە و ئاتانى دىكە باون، بە ئەگەرى زۇر بۇاردەيەكى باشترە كە لە درىزخايەندا خزمەت بە جىگىرىبوون و سەقامگىركىردنى ئابوورى و دارايى ھەرىمى كوردستان دەھات، بەلام بە مەرجىك حكومەت لە پىدانى مووچەى دادوھەرانە بە مووچەخۇران بەرھەوام بىت.

قەيرانى كۆرۇنا، حكومەتەكانى ناچاركىرد دەستىوھەردانى زىاتر لە ئابوورى و بازارەكانىان بگەن و سىستەمى ئابوورى جىھانى بەرەو سىستەمىكى ناوھەندگەراى حكومى ھاندا. حكومەتى ھەرىمى كوردستان دەتوانىت ئەم قەيرانە لە كۆتايىدا لە قازانجى ھەرىمى كوردستان بەرپۆھەبىت و دەستىوھەردانى زىاترى لە بازار و ئابوورى خۇيدا ھەبىت. حكومەتى ھەرىمى كوردستان دەتوانىت بەشداربىت لە بەرپۆھەردنى ئەو كۆمپانىيەنى كە خزمەتگوزارى گىشتى وەك كارەبا، دابىنكىردنى سووتەمەنى و گەياندىن و گواستەنەوه پىشكەش دەكەن، ھەروھە دەتوانىت داواى پىشك و داھات لە كۆمپانىيا و كارگەكان و پىشەسازىيەكانى دىكەش بكات و لەبەرمامبەردا بازارى ئىوخۇ و بازارى ھەناردەكارىيان بۇ گەرەنتى بكات.

لەلايەكى دىكەوه، ھەرچەندە حكومەتى ھەرىمى كوردستان ئىستا زۇر گەشەبىنە بە دانووستاندنەكانى لەگەل بەغدا، بەلام پىدەچىت تا ئەو كاتەى نىرخەكانى نەوت لەم ئاستە نىزمانەدا بن، حكومەتى بەغدا پىشەسازىيەكى دادوھەرانە بۇ رىككەوتن بە ھەرىمى كوردستان نەدات. باشترە ھەرىمى كوردستان ئەمجارە بىرىكى جىددى بكاتەوه بە ئاراستەى ئابوورى سەربەخۇ كە چەند سال لەمەوبەر بە پىشەسازىيە ھەناردەكىردنى نەوت ئەو بىرۆكەيە ورووژىنرا. ئەمجارە ئابوورى سەربەخۇ ھەرىمى كوردستان تەنيا لەرىگەى دىسپلىنى زىاترى ئابوورى

و دارایی و همه‌په‌نگ کردنی سه‌رچاوه‌کانی داهات به‌ده‌ست دیت، نه‌ک به پش‌تیوانی داهاتی نه‌وت.